

SPROG- KRÆSEN

Nyt fra
Den Danske
Sprogkreds 9

21. december
2020

Et sprog er ikke et neutralt kommunikationsmiddel. Et sprog er på godt og ondt præget af historie, kultur, markedsføring og politisk spin. og det er op til os selv, hvilke udtryk vi vil bruge. De ord, vi vælger, viser meget om os selv, og de er med til at tolke og præge virkeligheden. Hvis vi ikke kan identificere os med nogen af de eksisterende muligheder, kan vi importere nogle fra andre sprog eller selv skabe nogle nye. Det danske sprog er et åbent sprog med utallige muligheder for nye bogstavkombinationer, kreative sammensætninger og nyttige afledninger. Der er frit valg på ganske mange hylder.

I *Sprogkræsen 9* fokuserer vi på sproglige valg: Det historiske valg mellem det tyske *aa* og det svenske *å*. EU's betydning for det danske sprog. Personnavne som branding. Valget eller fravalget af kønnede ord og ord med rødder i en kolonialistisk fortid. Valget mellem at sige *jeg*, *du* eller *man* om sig selv og brugen af det nyligt importerede svenske *hen* i stedet for *hun* og *han*.

I *Sprogkræsen 9* bringer vi også anmeldelser af *Højskolesangbogen* og Phillip Fabers *Den Danske Sang*, og vi fortæller om faste vendinger, der kan skabe liv og dynamik i vores tekster. Velkommen til Den Danske Sprogkreds' blad *Sprogkræsen*.

SPROG- KRÆSEN

udgives af Den Danske Sprogkreds
på Forlaget Bostrup

Ansvarshavende redaktør: Lise Bostrup

Layout: Martin Sand Paevatalu

Illustrationerne på forsiden og siderne

11, 12, 13, 15, 28 og 29: Gert Ejton

Korrektur: Ingelise Hallengren, Mette Hess

Poul Sørensen og Marianne Ølholm.

Den Danske Sprogkreds' bestyrelse

Lise Bostrup (formand og redaktør)

Lone Rytsel (næstformand)

Ingelise Hallengren (kasserer)

Irina Bjørnø, Michael Falkendorf,

Dan Hellum og Rainer Verhoeven

Suppleant: Annelise Jarvis Hansen

Kontakt Lise Bostrup

Herlufsholmvej 11,

2720 Vanløse

DenDanskeSprogkreds@gmail.com

Tlf. 38 74 36 00 / 26 71 78 37

Abonnement på Sprogkræsen

Sprogkræsen udkommer 4 gange om året.

Papirudgave: 300 kr. pr. år eks. porto

Elektronisk udgave: 300 kr. pr. år

Medlemskab af

Den Danske Sprogkreds

250 kr. pr. år inkl. årets udgivelser og
entré til Sprogkredsens arrangementer

Nordea 2128 0714426052

Mobilpay 26 71 78 37

ISSN 25967347

**www.DenDanskeSprogkreds.dk / Facebook: [DenDanskeSprogkreds](https://www.facebook.com/DenDanskeSprogkreds)
[folkeskolen.dk/blogs/den-danske-sprogkreds/youtube](https://www.facebook.com/DenDanskeSprogkreds)**

Indhold

Sprogpolitik

Lise Bostrup: *Danmarks mest diskuterede bogstav*s. 3

Rainer Verhoeven: *EU's betydning for det danske sprog*s. 6

Siden sidst

*Arrangementer med Jytte Hilden og Erik Norman Svendsener, bogudgivelse
og digital bogfestival med præsentation af Med professorhatten på*s. 8

Tema: Faste udtryk

Lise Bostrup: *Bjørnetjenester, pendulord eller fejl?*s. 10

Svetlana Vvedenskaya og Aleksander Uskov: *Faste udtryk på dansk og russisk* ..s. 12

Irina Bjørne: *Russiske idiommer, der ikke kan oversættes til dansk*s. 14

Michael Falkendorf: *Man kan gå til stationen eller bare gå til*s. 15

Anmeldelser

Lise Bostrup: *Højskolesangbogen og det danske sprog*s. 17

Lise Bostrup: *Den Danske Sang*s. 22

Lise Bostrup: *Et barns navn er dets brand*s. 23

Lise Bostrup: *Identitetspolitisk nysprog*s. 25

Er du sprogkræsen?

Lise Bostrup: *Kan man både gå med seler, men også med livrem?*s. 28

Lise Bostrup: *Danske pronomener i skred*s. 29

Poul Sørensen: *På forhånd tak*s. 31

Den Danske Sprogkreds' program december 2020 - maj 2021s. 32

Danmarks mest diskuterede bogstav

Intet andet bogstav har skabt så meget røre i Danmark som bogstavet *å*.

Af Lise Bostrup

Bogstavet *å* blev indført i den officielle danske retskrivning i 1948 som et tegn for den dybe bagtungevokal, som man har i ord som *lå* og *båd*. Disse ord blev tidligere stavet med *aa*. Indførelsen af det såkaldte bolle-*å* satte et foreløbigt punktum for en debat, der havde været ført blandt sprogfolk i 175 år.

Bolle-å'ets fødsel

Alfabetet blev indført i Danmark omkring år 1000, og dengang var der ikke noget, der hed *å*.

Bolle-*å*'et er en svensk opfindelse, der findes i et håndskrevet dokument fra 1400-tallet. Det var fra begyndelsen en sammenskrivning af bogstaverne *a* og *o*.

I Danmark nævnte en mand ved navn Jens Pedersen Høysgaard (1698-1773) i 1743 *å*'et som et tegn, der kunne indføres i dansk retskrivning. Hans begrundelse var, at det siden 1500-tallet havde været almindeligt at bruge to ens vokaler til at angive en lang vokal.

Illustration af Rasmus Juul.

I tilfældet *a* gav det dog problemer i en sætning som "hun vaar 16 Aar", der optræder i *Calendarium Historicum* fra 1566. Her skal det første *aa* læses som et langt *a*, og det næste som et kort *å*. Det ville ifølge Høysgaard være fornuftigt at skelne mellem to forskellige vokaler og indføre det svenske *å* for bagtungevokalen. Det forslag var der ingen, der tog alvorligt. En medvirkende årsag til dette kan have været, at Høysgaard ikke havde en akademisk stilling, men fungerede som klokker ved Trinitatis Kirke.

Rasmus Rask

Det var først, da en af Danmarks største sprogforskere, Rasmus Rask (1787-1832), tog fat i problemet, at der skete noget. Rasmus Rask, der var født Rasmus Rasch, men fordanskede sit navn til Rask, var nemlig meget optaget af at højne respekten for dansk.

Rasmus Rask satte sig vældigt op mod brødrene Jacob og Wilhelm Grimm, der hævdede, at dansk ikke var et selvstændigt sprog, men burde anses for at være en tysk dialekt. Rask påviste slægtskabet mellem det gamle islandske sprog og de skandinaviske sprog.

Rask var også meget optaget af retskrivningsproblematikken. På hans tid fandtes der ikke en autoriseret ordbog, og Rask forsøgte at indføre videnskabelige principper så som systematisk dobbeltskrivning af lange vokaler som i "Huus" og anvendelse af dobbeltkonsonanter efter korte vokaler i flerstavellesord som f.eks. i "Natten".

I årene 1825-26 udgav Rask sin egen retskrivningslære med titlen *Forsøg til en videnskabelig dansk Retkskrivningslære*, og her tog han Høysgaards forslag om at indføre det svenske *å* i dansk retskrivning som afløsning af *aa*: *Å er den rigtigste figur, vi kan anvende til at betegne denne enkelte lyd (...). da ingen anden enkelt lyd i vort modersmål betegnes med tvende sammenstillede tegn.*

Bogstav og politik

Diskussionen om at erstatte *aa* med *å* havde politiske undertoner. Personer med forkærlighed for Skandinavien, heriblandt mange mennesker med tilknytning til folkehøjskolen, gik ind for *å*, mens personer med mere sympati for det tyske gik ind for bevarelse af brugen af *aa*.

Svend Grundtvig (1824-1883) hørte til i den første gruppe, og han brugte *å* et i sin *Dansk Retkskrivnings-Ordbog* fra 1870. Kun to år senere, altså i 1872, udgav Svend Grundtvig imidlertid en ny ordbog. Den havde titlen *Dansk Haandordbog*, og i den benyttede han, som det allerede ses i titlen, ikke *å* et men det tyskinspirede *aa*.

Højskolebevægelsen holdt imidlertid fast i det skandinaviske *å*, og *Højskolesangbogen*, der udkom første gang i 1894 med titlen til *Sangbog udgivet af Foreningen for højskoler og landbrugsskoler*, besang modersmålet stavet med *å*. Man anførte i øvrigt også substantiver med små begyndelsesbogstaver og skelnede mellem *ø* med streg som i *sød* og *ö* med prikker udtalt som i *grøn* op gennem 1800-tallet.

Selv om *å* et altså ikke vandt fodfæste i den officielle danske retskrivning før mange år senere, blev det benyttet af nogle særligt sprogligt engagerede enkeltpersoner.

En af dem var forfatteren Knud Hjortø (1869-1931), der havde studeret sprogvidenskab på Københavns Universitet. Allerede før århundredeskiftet begyndte han at benytte bolle-*å* et, og han brød i øvrigt også med traditionen med at skrive alle substantiver med store begyndelsesbogstaver, gik ind for en mere lydret retskrivning og kæmpede for at erstatte fremmedord med ord af dansk eller nordisk oprindelse. (Se artiklerne om Knud Hjortø i *Sprogkræsen* 1, 2018.)

Å'et bliver officiel dansk retskrivning

Selv om å'et altså findes i dansk retskrivning helt tilbage fra 1700-tallet, var det ikke allemands ej. Det var et finurligt bogstav, som blev anvendt af sprogligt veludannede mennesker med skandinavisk orientering. Dette forhold ændrede sig brat efter 2. verdenskrig. På dette tidspunkt var der en klar interesse for at distancere sig fra det tyske og nærme sig det skandinaviske, og kulturministeren Hartvig Frisch stillede sig i 1948 i spidsen for en retskrivningsreform, der afskaffede de store begyndelsesbogstaver i substantiverne og indførte bolle-å'et.

Å'ets plads i alfabetet

Indførelsen af bolle-å'et skabte en debat om, hvorvidt det skulle stå først eller sidst i alfabetet. Fra 1952 til 1955 stod det først, men i Retskrivningsordbogen fra 1955 var det flyttet til sidstepladsen.

Frit valg mellem aa eller å i navne

Alle aa'er skulle herefter erstattes med å. Eneste undtagelse var personnavne, hvor det var op til folk selv at vælge mellem de to muligheder. Det var altså muligt for Aase Aagaard at bo på Ågården på Blågårds Plads.

Anderledes forholdt det sig med stednavne. Aarhus blev til Århus og Aalborg til Ålborg, men borgerne i Aabenraa ville ikke bo i en by, hvor der stod Åbenrå på skiltene ved bygrænsen. I 1955 protesterede de under sloganet: *Byens Navn er Aabenraa, uden svenske Boller paa*.

Dobbelt-a vinder dele af det tabte terræn tilbage

Siden 1984 har kommuner og institutioner haft frihed til selv at bestemme, hvorvidt de vil skrive deres navne med dobbelt-a eller bolle-å.

Tendensen er helt klart, at flere og flere kommuner og institutioner fravælger bolle-å'et og går tilbage til aa. Dette skyldes ikke et ønske om at tilnærme sig den tyske retskrivning, men hænger sammen med internettets fremmarch. Det er svært for de internationale søgemaskiner at håndtere et å, og det skaber også mere opmærksomhed, hvis et navn kommer frem som det første i en alfabetisk liste.

Hvorom alting er, findes der i 2020 kun én kommune i landet, der holder fast i bolle-å'et: Tårnby kommune på Amager.

EU's betydning for det danske sprog

Af Rainer Verhoeven

Det er nok ikke mange, der er klar over, hvor stor en (positiv) rolle, den Europæiske Union (EU) spiller for det danske sprog. Inden for FN og WHO bliver der normalt slet ikke oversat til eller fra dansk. Her er arbejds sproget engelsk samt, for Europas vedkommende i begrænset omfang, regionale hovedsprog som fransk, russisk og tysk. Bemærk, at ikke en gang spansk er med her, for selvom spansk er et verdenssprog, tales det i Europa "kun" af ca. 40 millioner mennesker. Et lille sprogområde som det danske spiller absolut ingen rolle her.

Al lovgivning skal oversættes til medlemslandenes sprog

Det er anderledes i EU, fordi det, som den tidligere udenrigsminister Niels Helveg Pedersen en gang forklarede, vil være svært at få Europaparlamentet til at fungere, hvis ikke alle medlemslandenes borgere i princippet kunne blive valgt ind, også selvom de ikke behersker andre sprog end deres eget.

For et demokratisk system med flere nationers deltagelse er oversættelse ganske enkelt uundværlig. Selvfølgelig skal også al lovgivning oversættes til alle medlemslandenes sprog, hvis den skal være forpligtende for alle borgere. Herudover kræver et fælles marked, at brugsanvisninger og varedeklARATIONER oversættes til sprogene i de lande, hvor varerne sælges.

EU skaber resurser

EU's sprogpolitik har medført, at der foreligger nogle meget nyttige ordbøger og resurser online, som alle oversættere (og borgere) kan benytte ganske gratis (<http://iate.europa.eu/>, <https://eur-lex.europa.eu/>). EU bidrager med andre ord til, at det danske sprog ikke lider (endnu) større domænetab og ikke bliver truet (endnu mere) af engelsk. Danmark ville sandsynligvis ikke have haft råd til at bruge så mange kræfter til dette arbejde.

Tre eksempler på problematiske ord

Men kan man overhovedet oversætte? Nogle gange bruger forskellige grupper de samme udtryk med aldeles anderledes betydning. For en tysker vil korruption normalt også omfatte nepotisme og ikke udelukkende bestikkelse, som det tilsyneladende er tilfældet i mine danske venners opfattelse.

Som et måske mindre grelt eksempel vil jeg nævne begrebet *blasfemi*.

Den tyske ordbog Duden definerer *Blasphemie* som en sårende, hånende eller lignende ytring om noget helligt eller guddommeligt.

I Danmark omtaler man imidlertid den tidligere §140 i straffeloven, der blev ophævet i 2017, som en blasfemiparagraf, selvom den ikke indeholdt begre-

bet blasfemi. Paragraffen lød således: “Den, der offentlig driver spot med eller forhåner noget her i landet lovligt bestående religionssamfunds tros- lærdomme eller gudsyrd- kelse, straffes med bøde eller fængsel indtil 4 må- neder.”

Alligevel er definiti- onen i Den Store Dan- ske Encyklopædi ([www. denstoredanske.lex.dk](http://www.denstoredanske.lex.dk)) baseret på netop denne paragraf.

Et tredje eksempel kun- ne være ordet “samfundskritisk” (gesellschaftskritisch).

I Duden defineres ordet *Gesellschaftskritik* som at udøve samfundskritik, at være kritisk indstillet i forhold til samfundet.)

I Danske Ordbog (Ordnet.dk) har ordet samfundskritisk imidlertid to betydn- inger:

- 1) som kritiserer samfundsforhold
- 2) central og afgørende for et samfundsgrundlæggende funktioner.

Den første betydning svarer til den tyske, men den anden er ny. I Den Danske Ordbog noteres det, at den er kendt fra 2010, og der angives to eksempler, hvoraf det ene lyder:

Det handler om digital infrastruktur og om evnen til at videreføre samfundskritiske funktioner, selv hvis der er konflikt. (Politiken 2019)

Det er mig en gåde, hvorfor man ikke bare afviser den anden betydning som en fejl.

Bare kvababbelser?

Dette vil nogle måske affeje som en oversætters kvababbelser, men jeg mener, at dette lille eksempel viser, hvor vigtigt det er at vedligeholde sit sprog og enten at skabe eller omskabe nogle institutioner, der tager deres opgave alvorligt og udstikker regler og fastsætter begreber, så alle kan vide, hvad der er op, og hvad der er ned.

Rainer Verhoeven er tysk uddannet cand.mag. i sociologi og historie, men har siden han kom til Danmark i 1989 mest arbejdet som oversætter. Først var han ansat i et dansk firma og senere i mere end ti år i WHO's regionalkontor for Europa i København.

Danmark har været medlem Det Europæiske Fælles- skab, der i 1983 blev til Den Europæiske Union siden januar 1973.

Siden Sidst

Onsdag den 7.10. fortalte feministen, socialdemokraten og den tidligere undervisningsminister **Jytte Hilden** om høflighed i sproget ud fra sin og Pia Fris Laneths **Takt og tone til tiden**. (Anmeldt i *Sprogkrasen* 7.)

Jytte Hilden havde valgt sangene: *Den danske sang er en ung, blond pige, Du kom med alt* og *Fred hviler over land og by*. Sangene blev sunget af fuld hals til akkompagnement af **Anne-Marie Kozeluh**. Hvis der skal synges til et arrangement under coronakrisen, skal der være to meter mellem dem, der synger. Det var der så.

Publikum og Jytte Hilden stillede op til fotografering iført **Sprogkredsens coronamundbind**.

Foto Yassine Arkame.

Som et led i den **digitale bogfestival**, der blev afholdt som erstatning for Bogforum, havde indehaverne af **Klingbjergs boghandel** i Københavns centrum organiseret en samtale mellem dansklæreren Mette Hess og Lise Bostrup om idiomatiske vendinger. På billedet: Thomas Kleemann, Lise Bostrup, Mette Hess og Dmitrij Goujov. Dmitrij Goujov optog en video, der kan ses på DenDanskeSprogkreds.dk.

Den Danske Sprogkreds' bog *Med professorhatten på* udkom den 3. 12. 2020. Bogen er den 3. del af en serie. *Med ja-hatten på. Idiomatiske vendinger i moderne dansk* (2018) er en tematisk oversigt over faste udtryk med overført betydning, *Med professorhatten på*

(2020) beskriver 20 af udtrykkene og deres historie indgående, og *Med ja-hatten på. Idiomatiske vendinger på spil* (2020) er et sjovt billedlotteri, der giver mulighed for hyggelig indlæring af 36 af de mest centrale udtryk. Alle tre udgivelser er illustreret af billedkunstneren Gert Ejton og kan bestilles gennem alle landets boghandler og på www.ForlagetBostrup.dk.

Den tidligere biskop **Erik Norman Svendsen**, der i en årrække var formand for salmebogskommissionen, beskrev den 11.11. levende udviklingen i **det danske salmesprog**. Elisabeth Handberg spillede.

Sprogkredsen har hvert år en **julekalender** på Sprogkredsens Facebookside og på Sprogkredsen.dk. "Kalenderlågen" den 8.12.20 handlede om sammensatte ord, og billedkunstneren Britta Routhier havde tegnet en tudekiks.

Endnu en gang havde vi glæde af Sprogkredsens coronamundbind med billedkunstneren **Annelise Jarvis Hansens** karakteristiske rød-hvide logo. Erik Norman Svendsen er nr. 2 fra venstre.

Faste udtryk

Bjørnetjenester, pendulord eller fejl?

Af Lise Bostrup

Den franske forfatter Jean de La Fontaine (1621-1695) offentliggjorde i årene 1668-94 en række pædagogiske fabler, *Fables de La Fontaine*, med dyr, som fik tillagt menneskelige egenskaber. Meningen var, at børnene ved at tale med voksne om fablerne skulle få en dybere indsigt i en række menneskelige dilemmaer.

Den originale illustration til La Fontaines fabel *Gartneren og bjørnen*.

медвежья услуга, bulgarsk мечешка услуга og serbisk medveda usluga. Selv det kinesiske sprog har ordet bjørnetjeneste. Her skrives det 帮倒忙 og udtales bāngdǎománg.

I alle disse sprog anvendes ordet i overensstemmelse med La Fontaines fabel, men så simpelt forholder det sig ikke i Danmark.

Pendulordet?

I Den Danske Ordbog, der blev udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab i årene 2003-05, tillægges ordet bjørnetjeneste betydningen "en meget stor tjene-

Fablen om bjørnen og gartneren

Den mest berømte af fablerne hedder *Bjørnen og gartneren* og handler om en bjørn, der ønsker at gøre en sovende mand en tjeneste ved at fjerne en flue fra hans ansigt. Bjørnen kaster en stor sten mod fluen og knuser den, men desværre knuser stenen også mandens ansigt.

Ordet bjørnetjeneste på mange sprog

Millioner af børn i hele verden har fået læst eller fortalt historien om den uheldige bjørn, og ordet bjørnetjeneste er gået ind i mange sprog.

Her er nogle eksempler: Svensk *björntjänst*, norsk bokmål *bjørnetjeneste*, ny-norsk *bjørnetenest*, tysk *Bärendienst*, nederlandsk *berendienst*, islandsk *bjarnargreiði*, færøsk *bjarnartænasta*, finsk *karhunpalvelus*, russisk

ste”, og det beskrives som et “pendulord”, altså et “ord, der har to modsatte betydninger, typisk således at en ny betydning udvikles af yngre sprogbrugere og regnes for ukorrekt af de (ældre) sprogbrugere, der kun kender den oprindelige betydning”.

En søgning i KorpusDK, som er Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs base over et meget stort antal tekster, viser imidlertid ingen forekomster af ordet bjørnetjeneste i betydningen ‘en meget stor tjeneste’, i naturligt sprog, hvorimod denne betydning optræder flere gange i det, man kalder “metasprog”, altså situationer, hvor man taler om sproget.

Ordet “bjørnetjeneste” er simpelthen blevet indbegrebet af, hvad man forstår ved et pendulord, og det anvendes som sådan i Dansk Sprognævns publikationer, på Wikipedia og i mange lærebøger om dansk sprog.

Man kan så spørge sig selv, om det ikke er at gøre det danske sprog en bjørnetjeneste at sanktionere og direkte gøre reklame for en brug af ordet i en betydning, der står i direkte modsætning til dets litterære ophav, og som anses for at være forkert i resten af verden?

Begrebet pendulord

Definitionen af pendulord som ord, der bruges i én betydning af ældre sprogbrugere, men i en anden af de yngre, reflekterer ikke pendulets svingen frem og tilbage. Der er ingen evidens for at tro, at betydningen af ordet *bjørnetjeneste* vil skifte mellem de to betydninger.

Andre eksempler på pendulord er ordene *klamphugger* i betydningen “en, der gør sit arbejde dårligt”, *forfordele* i betydningen “at få for meget”, *imødegå* i betydningen “at være venligt imødekommende”, *overhøre* i betydningen “at høre ved et tilfælde” og *patetisk* i betydningen “ynkelig”.

Om man skal tale om pendulord, sproglig usikkerhed eller sproglig udvikling er et åbent spørgsmål.

Faste udtryk med dyr på dansk og russisk

Af Aleksander Uskov og Svetlana
Vvedenskaja

De idiomatiske vendinger er en stor udfordring, når man skal oversætte fra det ene sprog til det andet. Ordene kan være simple nok i sig selv, men når de indgår i en bestemt kombination, får de også en overført betydning, som ikke lader sig udlede af de enkelte ord, der indgår i udtrykket.

De idiomatiske udtryk er i alle lande udviklet gennem mange hundrede år, og de afspejler et folks kultur, religion, levemåde osv.

Både det danske og det russiske sprog er rige på idiomatiske udtryk. De bruges både i

Udtrykket en ulv i fåreklæder eksisterer både på dansk og på russisk.

talesprog og i skriftsprog f.eks. i journalistik, reklamer, offentlige taler samt i skønlitteratur.

I denne artikel forsøger vi at sammenligne danske og russiske faste vendinger. Vi har begrænset os til et enkelt tema: udtryk med dyr, og vi har opdelt udtrykkene i to grupper:

Identiske vendinger på dansk og på russisk

at holde på den forkerte hest – *at træffe et valg, som man senere fortryder*

at virke som en rød klud på en tyr – *at gøre rasende*

at tage tyren ved hornene – *at gå frygtløst ind i en sag*

at kaste perler for svin – *at give noget værdifuldt til nogen, der ikke forstår at sætte pris på det*

at hyle som en stukket gris – *at skrig voldsomt*

at være fuld som et svin – *at være meget fuld*

at tælle får – *at prøve at falde i søvn*

at være et sort får – *at være en person, der står uden for fællesskabet og får skyld for ulykker*

at være en ulv i fåreklæder – *at være en farlig person, der virker tilforladelig*

at være en ensom ulv – *at være en person, som går sine egne veje*

at være sulten som en ulv – *at være meget sulten*

at gøre nogen en bjørnetjeneste
– *at gøre nogen en velment, men misforstået tjeneste*

at sælge skindet, før bjørnen
er skudt – *at glæde sig for tidligt*

at leve sammen som
hund og kat – *at leve sammen med konstante skænderier*

at købe katten i sæk-
ken – *at købe noget uden at undersøge det og blive snydt*

at ligne en hængt kat – *at se trist ud*

at høre en (lille) fugl synge om noget – *at høre et rygte*

at skyde (grå)spurve med kanoner – *at bruge alt for store våben mod små mål*

at spise som en fugl – *at spise meget lidt / at nippe til maden*

at yngle som kaniner – *at få mange børn (1 unger)*

at være en grå mus – *at være en stille person, man ikke lægger mærke til*

at dø som fluer – *at dø hurtigt og i stor mængde*

ikke at kunne gøre en flue fortræd – *ikke at kunne gøre nogen fortræd*

at stikke fingrene i en hvespære – *at blande sig i noget, som skaber en masse problemer i fremtiden*

at være som en fisk i vandet – *at føle sig hjemme*

at stå som sild i en tønde – *at stå meget tæt*

at sno sig som en ål – *behændigt at komme gennem forhindringer*

dér ligger hunden begravet – *dér er nøglen til at forstå problemet*

Danskerne kan gøre en myg til en elefant. I Rusland bruger de myggene i stedet.

Samme betydning, men forskellige dyr

at glo som en ko på en rødmalet port – *ikke at forstå, hvad der sker* / på russisk – et får på en ny port

ikke at kunne gøre en kat fortræd – *at være meget fredelig og ufarlig* / på russisk – en flue

at drikke sig hønefuld – *at drikke sig meget fuld* / på russisk – svinefuld

at stå op med hønsene – *at stå meget tidligt op* / på russisk – med hanerne

at gøre en myg til en elefant – *at blæse en lille sag op til noget stort* / på russisk – en flue

at være fattig som en kirkerotte – *at være meget fattig* / på russisk – kirkemus

at være frisk som en fisk – *at være meget frisk* / på russisk – en okse

hverken at være fugl eller fisk – *at være noget, som ikke passer ind noget sted* / på russisk – fisk eller kød

at være dum som en østers – *at være meget dum* / på russisk – et får

at slå to fluer med ét smæk – *at opnå to ting med samme handling* / på russisk – to

Hvor grise i danske udtryk både kan være søde og beskidte, optræder de udelukkende negativt i de russiske udtryk..

harer med ét skud
at sætte ræven til at vogte gæs – *at betro nogen en opgave, som de kan udnytte til egen fordel* / på russisk – at sende en ged i køkkenhave
at vække den slumrende løve – *at*

bidse et ellers fredsommeligt menneske op / på russisk – en hund
at have rotter på loftet – *at være tosset* / på russisk – kakerlakker i hovedet

Russiske idiomer, der ikke kan oversættes til dansk

Af Irina Bjørnø

Sprog er en unik kulturarv, og de faste idiomatiske udtryk er sprogets krydderier. Her er fire eksempler på udtryk, som ikke kan oversættes direkte til dansk.

at skære noget på sin næse (заруби себе на носу!) – at indprente sig noget én gang for alle, så man aldrig glemmer det. Ordet *næse* henviser ikke til det menneskelige ansigt, men betyder *lertavle*. Det stammer fra oldtiden, hvor folk brugte lertavler som huskesedler. Disse tavler blev kaldt næser.

at hoppe på en spidset søjle (лезть на рожон) – at gøre noget farligt, at risikere at løbe ind i problemer. Ordet “kulichiki” er en forvrænget form af det finske ord “kulizhki”, og det blev brugt om sumpe og skovhede i det nordlige Rusland. I oldtiden arbejdede man på at ændre disse områder til landbrugsjord, og landmændene måtte ofte langt ud i dyb skov på deres “kulizh”, hvor de ifølge overleveringen blev jagtet af djævle og alle former for skovvånder. Og så dukkede dette udtryk op, som ofte bruges i det russiske sprog i dag.

at falde med ansigtet i snavs (ударить в грязь лицом) – at blive ydmyget. Oprindeligt betød dette udtryk “at falde på snavset jord.” Tidligere, i knyttnævekampe, blev et sådant fald, når en svag modstander blev kastet på jorden, betragtet som noget meget skamfuldt. Derfor blev dette udtryk født.

at lægge en gris under (подложить свинью) – at have bagtanker med noget / at opføre sig beskidt. Ifølge mange kilder er dette idiomatiske udtryk opstået, fordi der er nogle mennesker, der ikke spiser svinekød af religiøse årsager. Derfor, hvis en sådan person blev fodret med svinekød, så føler han sig krænket.

Om udtryk med overført betydning

Af Michael Falkendorf

Man kan *gå*, man kan *gå til stationen*, men hvis man har travlt, kan man *gå til* – og hvis man har tid og lyst kan man *gå til fodbold* eller *til finere madlavning*. Hvis man er en køn plante, så er man død, hvis man *går til*, for det er det samme som *at gå ud* – og det er ikke ad døren. Mens planterne *går ud*, *går* mennesker *bort*, hvis det, de fejler, ikke bare *går over*.

To grupper

Alle disse udtryk med verbet *gå* kan deles i to grupper:

I den første gruppe betyder *gå* noget med at bevæge sig på to eller flere ben.

I den anden gruppe er betydningen af *gå* afsvækket, så der ikke længere er tale om noget med ben, men blot et aspekt af bevægelse og forandring. Hvor der er tryk på verbet i den første gruppe, er verbet trykløst i den anden. Hvis man *går til Vanløse*, betyder det det samme som *at vandre / at spadser* o.l., men hvis man *går til fodbold* på Vanløse stadion, er der jo ikke noget i vejen for, at man tager bussen derud. Man *tænder* lysene på juletræet, og man kan *tænde på* en idé med tryk på *tænde*, men når man *tænder af* på noget, er der ikke tryk på *tænder* i den afsvækkede betydning.

Sammensatte verber

Vi vil i det følgende koncentrere os om gruppe to.

De verber, der altså kan forbindes med en præposition eller et adverbium i en såkaldt tryktabsforbindelse, kan ofte findes i en sammensat form.

At sætte en vare *ned*, kan også udtrykkes som *at nedsætte* en vare, vi har *nedsatte varer* og *nedsættelse* af alle sommervarerne, når sommeren er ved at være forbi.

Betydnings skift giver hovedbrud

Hvis man som udlænding hører nogen sige: *Hold op!* kunne man måske godt tro, at man skal *holde* noget *op* i luften. Sætter vi nu *op* foran *holde*, møder vi det i sammensætninger som *at opholde sig ved noget*, *et hotelophold* og *en opholdstilladelse*.

Vilkårlighed?

Når et verbum i et fast udtryk har mistet sin grundbetydning, kan det være svært at se begrundelsen for valget af præposition. Hvorfor *slår* vi *hovedet på søm*, mens vi *slår* andet *ind med syvommersøm*? Hvorfor *slår* vi *ned* på det væsentlige, men *op* med kæresten? Hvorfor *går* vi *fra snøsen*, når vi bliver drevet til vanvid? Meget kan forklares ved hjælp af sproghistorien, men for den, der skal lære det danske sprog, er det svært at opfatte sådan nogle kombinationer af verber og præpositioner og adverbier som andet end vilkårlige.

En snøvs er et gammelt dialektord for en snude, og det er blevet brugt om det, der stikker op, når man har bundet en snor om en sæk med korn. Når man går fra snøvsen, svarer det til at knuden går op, og indholdet vælter ukontrolleret ud. Forklaringen stammer fra Sprogkredsens bog Med professorhatten på. Idiomatiske vendinger med historie.

Dobbeltkonfekt og pleonasmer

I de senere år er tendensen til at ændre et simpelt verbum til en tryktabsforbindelse taget til. Politikerne – eller måske snarere deres spindoktorer – fører an. De *analyserer på* dit og *forhandler på* dat, de *starter ud*, *bremser op* og *stopper op*, når de da ikke bare *glider* eller *lukker af*.

Tidligere kaldte man den slags dobbeltkonfekt. I moderne sprogvidenskab kalder man dem pleonasmer, men godt sprog er det stadig ikke.

Dobbeltkonfekten giver mening

Somme tider får ord nye betydninger, eller måske mere korrekt udtrykt, nye medbetydninger. Før coronaen var udtrykket *lukke ned* noget af det, som dansklærerne gav røde streger. Enten *lukkede* man noget, eller også gjorde man det ikke. Ordet *ned* var ganske overflødigt. At man så kunne *lukke noget op*, var en anden sag.

I dag har udtrykket *at lukke ned* fået betydningen *at lukke noget midlertidigt*, og den betydning indeholder altså et element mere end summen af udtrykkets to dele.

I sprogvidenskabelig terminologi taler man om, at ordet er blevet leksikaliseret.

Stilforskel

Ofte vil man se, at når præpositioner og adverbier bruges med verber i sammensat form, bliver den sammensatte form anset for at være højtidelig, administrativ og gammeldags.

Man kan i daglig tale *stå ved* det, man sagde i går, men *at vedstå* sine ord tilhører et betydelig højere stilleje.

Michael Falkendorf er cand.phil. i dansk og bachelor i sprogpsykologi. Han er lærer i dansk for udlændinge, freelanceskribent og medlem af Sprogkredsens bestyrelse.

Anmeldelser

Den nye udgave af Højskolesangbogen er sammensat af Anne Odgaard Eyermann (tidligere lærer på Silkeborg Højskole), Søren Launbjerg (sanger og højskoleforstander på Den Internationale Højskole), Dy Plambeck (forfatter og sangskriver), Jørgen Carlsen (tidligere forstander på Testrup Højskole), Mette Sanggaard Schultz (forstander på Ollerup Efterskole) og Mathias Hammer (pianist og radiovært).

Højskolesangbogen og det danske sprog

I midten af november udkom den 19. udgave af Højskolesangbogen. Sangbogen var blevet dygtigt markedsført, og interessen for fællessang har bl.a. takket være Corona-krisen ikke været større siden 2. verdenskrig. I løbet af de første fem dage blev der solgt over 75.000 eksemplarer af den nye udgave.

Af Lise Bostrup

Betegnelsen *Højskolesangbogens 19. udgave* kan godt virke lidt vildledende, for sangbogen har kun heddet *Højskolesangbogen* siden 2006. Tidligere hed den *Folkehøjskolens sangbog*, og den allerførste udgave havde titlen *Sangbog udgivet af Foreningen for højskoler og landbrugsskoler*. Denne første højskolesangbog blev udarbejdet af folk med tilknytning til højskolerne i Askov, Testrup og Vallekilde, og den udkom i 1894. For nemheds skyld kaldes alle bogens udgaver *Højskolesangbogen* i denne artikel, selv om det ikke er strengt korrekt.

Behovet for højskolesangbøger udsprang af en pædagogik, hvor fællessangen var et bærende element. Sangene skabte sammenhold og glæde, og sangteksterne bidrog til opbyggelsen af en national bevidsthed blandt eleverne gennem deres beskrivelse af Danmarks historie, kristendommen, sproget og hverdagslivet.

Sangbogen var "folkelig", forstået på den måde, at teksterne handlede om det, man mente, var relevant for folket, og at sproget ikke var mere kompliceret, end det ville kunne forstås af alle. Det var imidlertid ikke folket selv, der førte pennen. Tidens store digtere, især Grundtvig, men også andre veluddannede forfattere som f.eks. B.S. Ingemann, Carl Ploug og Edvard Lembke bidrog med tekster med rim, rytme og avanceret billedsprog.

Højskolesangbogen indeholdt fra begyndelsen også nogle sange på andre nordiske sprog, men ingen på egentlige fremmedsprog.

Nye sange og melodier

De glade dage, da de unge bondepiger og bønderkarle samledes på højskolerne for at lære at læse og skrive og lære om kristendom og historie, er længst forbi. Højskolerne lever i bedste velgående, og man synger stadig de fleste steder, men det er måske ikke lige *Den danske sang er en ung, blond pige*, der står øverst på ønskelisten, når man mødes på kurser i yoga og mindfulness på højskolen i Rønne og Game Design på Askov Højskole.

Sangbogsudvalget under ledelse af den tidligere højskoleforstander Jørgen Carlsen har tydeligvis ment, at Højskolesangbogen trængte til en kraftig fornyelse og har derfor bestræbt sig på at skaffe rigtig mange nye sange. Faktisk er der kommet 160 nye sange til, og da antallet af sange er nogenlunde konstant, svarer det til en udskiftning af ca. 1/4 af alle sangene i den nye udgave af *Højskolesangbogen* i forhold til den forrige udgave.

Medlemmerne af sangudvalget har klart opprioriteret yngre forfattere og sangskrivere, kvinder, danskere med anden etnisk baggrund end dansk, sange om Grønland, nordiske sange – og først og fremmest helt nye sange og melodier.

Højskolesangbogen blev først blå, da den i 1939 blev lagt sammen med Den Blå Sangbog, der fra 1881 var blevet udgivet af Sprogforeningen i Sønderjylland.

Læs mere om Den Blå i Den Danske Sprogkreds' Sang om det danske sprog.

Bred efterlysning af nye sange

Sangbogsudvalget har gjort et stort arbejde for at skaffe nye sange til Højskolesangbogen. For første gang i Højskolesangbogens historie blev alle uanset uddannelsesmæssig og personlig baggrund opfordret til at indsende forslag til ny-skrevne sange og melodier med henblik på at få dem optaget i den nye udgave af Højskolesangbogen.

Resultatet var forbløffende: Komiteen modtog ikke færre end 3.000 forslag fra håbefulde skribenter og komponister. Det vidner om en meget stor interesse for sangbogen, men desværre fremgår det ikke nogen steder, om der var nogen af de indsendte forslag, der førte til optagelse i *Højskolesangbogen*, og da sangbogsudvalget ikke havde kapacitet til at udsende afslag, måtte de håbefulde indsendere vente til udgivelsen med at konstatere, at deres bidrag ikke var blevet medtaget.

Bestilling og udvikling af sange

Et andet nyt tiltag for at få nye sange til Højskolesangbogen var at invitere en række udvalgte danske digtere og komponister til at skrive og komponere nyt materiale, og der blev afholdt et seminar, hvor de inviterede fik inspiration og sparring på deres projekter.

Eksisterende lyrik sat i musik

Den tredje måde at skaffe nyt materiale til sangbogen på var at tage eksisterende lyrik og tilføje musik.

Den ældste tekst stammer fra den berømte bog *Jammersminde* forfattet af Leonora Christina Corfitz Ulfeldt (1621-1698). Den har fået musik af de to unge kvindelige folkemusikere Clara Tesch (f. 1990) og Maja Aarøe Freese (f. 1991).

En anden tekst, som er blevet sat i musik i anledning af udgivelsen af Højskolesangbogens 19. udgave, er skrevet af lyrikeren Inger Christensen (1935-2009), og komponisten og højskolelæreren Marianne Søgaard (f. 1982) har sat det kønne, men lidt dystre, efterladte digt *Hvad findes der mere* (nr. 191) i musik.

Inger Christensen er nu repræsenteret med seks sange og Marianne Søgaard med syv melodier.

Genopdagelse af allerede eksisterende sange

Ud over at optage helt nye sange har sangbogsudvalget medtaget en række ældre og nyere sange, som ikke var med i den foregående udgave. Det handler f.eks. om *Den gamle skærslippers forårssang*, *Hvorfor er lykken så lunefuld?* og *Juletræet med sin pynt* og *Højt fra træets grønne top*.

Højskolesangbogen og den danske kanon

Fra at være en sangbog for højskoleelever anvendes Højskolesangbogen i dag i mange andre sammenhænge. Mange biblioteker og kulturhuse har indført en ugentlig morgensang, hvor mennesker fra lokalområdet mødes og synger sange fra *Højskolesangbogen*. Sangbogen findes på mange plejehjem og hospitaler, og senest har

At Højskolesangbogen ikke længere opfattes som en sangbog, der anvendes på højskoler, men har fået status af en kanon over danske sange, illustreres af, at Folkehøjskolernes Forening i 2018 udgav en sangbog med titlen Højskolesangbog for børn.

coronakrisen fået folk til at finde *Højskolesangbogen* frem og synge sammen. Alene det faktum, at den nye udgave af *Højskolesangbogen* i løbet af de første fem dage blev solgt i 75.000 eksemplarer, vidner om bogens enorme status.

Folk synger imidlertid sange fra *Højskolesangbogen* uden at skænke højskolerne en tanke, og der er sågar udkommet en *Højskolesangbog for børn* med sange for børn helt ned til femårsalderen. Når man ikke taler om en børnehavesangbog, men en højskolesangbog for børn, skyldes det, at udtrykket højskolesangbog har fået status som den autoriserede danske sangskat.

Det danske sprog

Sprogkredsen udgav i 2018 sangbogen *Sange om det danske sprog*, og her viste vi, at der har været en jævn nedadgående kurve i de forskellige udgaver af *Højskolesangbogen*, hvad angår sange, der hylder det danske sprog.

Den nye udgave af *Højskolesangbogen* fortsætter denne tradition. Kapitlet *Sprog og ånd* består af 20 sange, hvilket er lidt færre end i de tidligere udgaver. Grundtvigs sang *Kun ord, som går i sogn og sang* fra 1864 er fjernet sammen med B.S. Ingemanns *Til sogn og sange og eventyr* fra 1837 og tre mindre kendte sange.

Til gengæld er der blevet plads til Poul Henningsens *Sproget (For mig er sprogets klang min mors stemme)* (nr. 180) og Ebbe Kløvedal Reichs sang *De ord, jeg synger* fra 1976 (nr. 187). Begge disse sange var taget ud i de tidligere udgaver, men de var med i Sprogkredsens sangbog, hvor vi netop gjorde opmærksom på disse to dejlige og relevante sange. Det er glædeligt, at de er taget til nåde igen.

Flere engelsksprogede tekster

Hvor det i de første udgaver af Højskolesangbogen var helt utænkeligt at medtage sange på andre sprog end dansk, svensk og norsk, er 1/5 af sangene i den nye udgave af Højskolesangbogen på engelsk.

Blandt de nye er Burt Bacharachs *Raindrops Keep Fallin' on My Head* (nr. 120), John Lennons *With a Little Help from my Friends* (nr. 206) og David Bowies *Life on Mars* (nr. 114).

En dansk sangbog til fællessang

Hvis vi ser på *Højskolesangbogen* som den bog, man griber, når man skal til fællessang, virker den voldsomme udskiftning af sange uheldig. De mange nyskrevne melodier skal læres, før de kan synges, og det er også svært at få Inger Christensens lyrik til at fungere som fællessang.

Det har også været et helt gennemgående træk, at fællessangsarrangementerne under Coronakrisen har anvendt sange på dansk. Det ville have været populært at nedsætte antallet af engelsksprogede sange betragteligt. Der er nok ingen, der vil savne David Bowie og Burt Bacharach, men udeladelsen af Michael Bundesens *Vuffelivov* med de frygteligt politisk ukorrekte strofer "Du kan få kvinder og kager og jordbær for sjov, men der er intet så skønt som en vuffelivov" har rejst en storm af protester i den mere folkelige del af den danske befolkning. Når man nu optager *Skærslipperens forårsvis*, kunne man også have optaget *Katinka*, *Katinka, luk vinduet op* og *Nu går våren gennem Nyhavn* af samme digter. Der er ingen sange af Lis Sørensen, og Michael Falcks *I et land uden høje bjerge* har heller ikke fundet nåde for sangbogskommissionens blik. John Mogensens *Der er noget galt i Danmark* og sangen om Sofie, der sætter *fut i fejermøget* er sandsynligvis blevet vurderet for folkelige, selv om disse sange er meget populære som fællessange.

Trods udeladelserne og det høje antal sange, som er svære at synge, er *Højskolesangbogens* 19. udgave en af de vigtigste dansksprogede udgivelser i 2020.

Den Danske Sprogkreds udgav i 2018 en sangbog med tekster om det danske sprog.

Den danske sang

En personlig vinkel den danske sangskat

Af Lise Bostrup

Hvor Højskolesangbogens 19. udgave har været under udarbejdelse i flere år, har involveret mange mennesker og kostet flere millioner kroner, er der ganske hurtigt blevet produceret en bog med titlen *Den Danske Sang* på helt kommercielle vilkår.

Det er den karismatiske komponist og dirigent, Phillip Faber, der præsenterer sine 20 danske yndlingssange.

Phillip Faber har siden 2013 været kendt af den musikalske inderkreds som leder af Danmarks Radios pigechor, men under Coronakrisen blev han kendt over hele landet for sine over 100 udsendelser, hvor han dagligt lagde op til "Fællessang hver for sig". Med Faber ved flyglet og tekster på tv-skærmene kunne folk synge med på en række kendte, nye og gamle, folkelige og mere elitære danske sange og salmer. Genrerne blev blandet, men alt var på dansk.

Udsendelserne blev en stor succes, og det inspirerede Politikens forlag til at få Faber til at vælge sine yndlingssange og fortælle om dem. Resultatet blev udgivet i efteråret 2020 med titlen *Den Danske Sang*. Phillip Faber har ikke selv skrevet manuskriptet, men han har fortalt om tekster og melodier, og så har journalisten og forfatteren Rikke Hyldgaard taget noter og har skabt nogle meget velformulerede og levende tekster.

Faber lægger modigt ud med at introducere Harald Bergstedt, der bl.a. har skrevet sangene *Solen er så rød, mor* og *Jeg ved en lærkerede*, som Carl Nielsen har komponeret melodierne til. Jeg skriver modigt, fordi Harald Bergstedt har været forvist fra Højskolesangbogen og det øvrige gode selskab fra 1945, hvor han blev arresteret og sat i fængsel for sine nazistiske sympatier. I *Højskolesangbogens* nye udgave er sangene dog taget med, men pudsigt nok er Bergstedt ikke nævnt i listen over forfattere, men dog opført som sange af Carl Nielsen i listen over komponister.

Phillip Fabers *Den Danske Sang* var nr. 1 på listen over de bedst sælgende fagbøger i december 2020.

Phillip Fabers Den Danske Sang udkom på Politikens forlag i november 2020.

Et barns navn er dets brand

Af Lise Bostrup

Kirsten Hansen? Hvordan i alverden skal jeg slippe af med det megaklistrede retronavn?

Navneforskning er et sprogvidenskabeligt emne, der ofte overses, og det er faktisk synd og skam. I dette forår udgav Gyldendal en ganske underholdende og letlæst bog af Katrine Kehlet Bechsgaard, der er ph.d. i navneforskning, med den noget omfangsrige titel *Navne. Hvordan får vi dem, vælger dem, bruger dem, elsker dem, glemmer dem, ændrer dem, venner os til dem, hader dem, fortryder dem, opfinder dem og bliver påduttet dem.*

Et menneskes navn er en vigtig del af dets identitet, forklarer hun. Ved hjælp af efternavnet bliver man en del af en familiestamme, hvor alle bærer det samme navn. Men sådan har det ikke altid været. Før 1828 brugte man patronymer, sådan at Peters søn Hans hed Hans Petersen, og Hans Petersens søn Niels kom til at hedde Niels Hansen. Efter 1828 gik man over til faste slægtsnavne.

I dag er der kommet en ny tendens til. Folk finder selv på deres navne, og Katrine Kehlet Bechsgaard giver et eksempel, hvor en gruppe mennesker i kollektivet Maos Lyst dannede et nyt slægtskab ved at tage navnet Kløvedal. Sådan opstod "slægten" Troels, Ebbe Reich og Pernille Kløvedal.

Navngivningen foregår i modebølger. I dag hedder bedsteforældre Hanne, Jørgen, Anette og Karsten, og de rynker på næsen ad børnebørn med modenavne som Noa, Alfred, Sofia og Alma. Næste generation vil sandsynligvis være dødtrætte af de mange Noaer og Almaer og begejstret kalde de små nye babyer Hanne og Jørgen.

Ikea arbejder med personnavne og deres konnotationer i markedsføringen. Stolene får drengenavne. Den moderne blå stol til venstre hedder Tobias, og den traditionelle sorte træstol til højre hedder Stefan.

Katrine Kehlet Bechsgaard er ikke bange for at bryde tabuer, når hun taler om navne, som høj grad har været knyttet til de lavere sociale lag i tiden lige efter 2. verdenskrig:

“Sikrer man ikke sine unger en fremtid som stamgæster på bodegaen eller brugt-vognsforhandlere med tvivlsom moral, hvis man kalder dem Connie, Johnny, Annie, Jimmy eller Tommy?”

spørger hun provokerende på side 63.

I dag er der også en tendens til at prøve at finde et meget specielt navn til sine børn, som det er tilfældet med varemærker skal personer kunne findes ved en hurtig søgning på nettet, og navnene skal brænde sig ind i hukommelsen på de personer, der møder barnet på dets vej frem.

Heldigvis fortæller hun også om mulighederne for at skifte navn.

Katrine Kehlet Bechsgaard: *Navne*. Gyldendal 2020, 199 kr.

Danske fornavne forandres i bølger

Personnavnene skifter i bølger. På Poul Sørensens skolebillede fra Sønder Harritslev skole ca. 1957 ses:

Øverst fra venstre: Ole, Erik, Verner, Hans-Jørgen, Kjeld, Peter og Børge.

I midten: Ingrid, Mogens, Poul, Henning, Kurt Helge, Peder, Leo, Jørgen, Jens, Arne.

Forreste række: Lærer A.P. Olesen, Jytte, Karen, Elin, Lene, Birthe, Lene, Nina, Lis, Bente.

I 2019 var de 10 mest populære pigenavne til spædbørn:

Emma, Alma, Clara, Freja, Sofia, Klara, Agnes, Ella, Olivia og Anna, og de 10 mest populære navne til nyfødte drenge:

Willam, Alfred, Oscar, Noah, Karl, Lucas, Oliver, Arthur, August og Malthe.

Identitetspolitisk nysprog

Bølgerne går højt i debatten om det danske sprog i dag. Det flyver gennem luften med gensidige beskyldninger, og denne gang handler det ikke bare om sjusket udtale, flade a'er og forskellen på ligge og lægge. Denne gang handler det om de ord og udtryk, som vi bruger til at beskrive os selv og vores virkelighed. Det handler om, hvordan vi beskriver og opfatter vores identitet. Vi ser på tre nye bøger om sprog og identitetspolitik.

Af Lise Bostrup

Sproget er et af de vigtigste elementer i vores identitet. For at svare på spørgsmålet "Hvem er jeg?" må vi have nogle kategorier at definere os i forhold til, og kategorierne er defineret sprogligt.

Sproget skal kigges efter i sømmene

Ifølge Vincent F. Hendricks og Silas L. Markers *Os og dem. Identitetspolitiske akser, ideer og afsporede debatter*, er der behov for at tage det danske sprog op til en grundig revision, da de eksisterende ord og udtryk ikke dækker den moderne opfattelse af begreberne køn og race. De definerer deres udgangspunkt i spørgsmålet: "Hvad betyder vores ord og vendinger, og skal de ændres eller skiftes ud?"

Ændringer af ordforrådet

Om et ord skal udskiftes eller ej, afhænger ifølge Hendricks og Marker af dets relation til samfundsstrukturen. Der er, mener de, tale om en objektiv vur-

dering, der er uafhængig af, hvad de personer, der bruger ordene, selv måtte forbinde med dem.

Forfatterne skelner mellem en såkaldt singular læsning, hvor et ord forstås i en given kontekst, og en symptomallæsning, hvor ordet sættes ind i en historisk kontekst. Alt skal undersøges: "Selv de mindste hverdagsfænomener har politisk betydning – intet er "uskyldigt" eller "for småt". (Os og dem, s. 107.)

Kønspolitiske ord

Opdelingen af mennesker i mænd og kvinder er ifølge Hendricks og Marker ikke dækkende for den postmodernistiske virkelighed. Her skelnes mellem *tildelt køn*, *juridisk køn* og *oplevet køn*. En person kan være *miskønnet*, altså være blevet *tilskrevet* et forkert køn, og så kan personen blive *kønskorrigeret* (operation eller medicin).

Udtrykket *biologisk køn* er ikke populært i identitetspolitiske kredse, fordi det indeholder en forestilling om normalitet.

På samme måde anses det for at være naivt at tale om en *normal kvinde*, og udtrykket en *rigtig kvinde* er absolut uacceptabelt. En sprogbevidst tilhænger af identitetspolitikken bruger betegnelsen *ciskønnet* om personer, der identificerer sig med deres tildelte køn i modsætning til *transkønnede*, der identificerer sig på anden vis.

Ciskønnede kan være *cisheteroseksuelle*, hvis de er seksuelt tiltrukket af personer med modsat tildelt køn. I disse tilfælde er der tale om *cisnormativitet*, også kaldet *kønskonformitet*.

En nyttig ordliste

Det kan godt være lidt svært at holde styr på de kønspolitiske begreber, men der er hjælp at hente i en ordliste, der er udarbejdet af Landsforeningen LGBT+ udarbejdet en ordliste. Her kan man f.eks. orientere sig om, at LGBT+ står for *Lesbian, gay, bisexual and transgender*, og det efterfølgende + kan bedst oversættes til *med flere*.

Her kan man også læse om *regnbuefamilier*, hvor mindst en af parterne er en *lgbt-person*, og man kan blive orienteret om bestræbelserne på at tale kønsneutralt ved hjælp af brugen af enten *hen* i stedet for *han* og *hun* eller *de* i ental.

Spørgsmålet *Hvor er Alva?* kan altså besvares ved: *Hen* eller *de er i Aarhus*. Hvis man ønsker at svare *Hun er i Aarhus*, skal man, hvis man vil udtrykke sig identitetspolitisk korrekt, først sikre sig, at Alva selv ønsker at blive tillagt en kvindelig kønsidentitet.

Racepolitiske ord

Hvor det identitetspolitiske ordforråd indeholder ca. 70 forskellige kønsidentiteter, opererer identitetslingvisterne kun med to forskellige racer.

Der er ikke noget, der hedder brune mennesker. Man er enten sort eller hvid, og det kritiseres, at man f.eks. i danske reklamer fremstiller *hvidhed* som normal.

Danskere er generelt *farveblinde*, hvilket netop er typisk for hvide mennesker. *Hvidhed er blindhed*, lyder et af slagordene. De hvide anser deres *grisefarvede hudfarve* som normal og kan slet ikke få øje på deres *privilegerede status*. De lider nemlig af *privilegieblindhed*. Udtrykket *grisefarvet hud* er ikke tilfældigt.

Der er ikke meget sympati for de hvide, specielt ikke for de hvide mænd i fremstillingen af nødvendigheden for indførelsen af nye sproglige begreber om race.

Vincent Hendricks og Silas Marker introducerer begrebet "resultatlighed" som en målestok for, hvordan det står til med fordelingen af goderne. Det er ikke nok, at alle i et samfund har samme muligheder for at få uddannelse og gøre karriere. Hvis politikken ikke fører til en reel lighed, må der laves noget om.

Ofre og tabere

Anna Libak, der er redaktør på Weekendavisen har ikke meget tilovers for det nye identitetspolitiske syn på køn og race. I sin *Skyldig til det modsatte aldrig bliver bevist. Værdikampen i det 21. århundrede* hævder hun, at mange hvide mænd i progressivitetsens navn frivilligt påtager sig skylden for al den uretfærdighed, de hvide har begået mod de ikke-hvide i historiens løb. De er parate til at omskrive historien og frasisige sig de privilegier, som f.eks. kolonialismen har medført for undertrykkernes efterkommere.

Anna Libak mener, at man i identitetspolitikken opbygger et hierarki, hvor de personer, det er mest synd for, har mest ret til at føle sig krænkede og kræve oprejsning. Det er synd for kvinderne, at de trods mange års kamp ikke har opnået en plads på linje med mænd på den sociale rangstige, men det er mere synd for de ikke-hvide kvinder end for de hvide kvinder, og det er endnu mere synd for LGBT+-personer, der bliver fastholdt i en tvangskønnet identitet. Den person, det er allermindst synd for, er den ciskønnede, heteroseksuelle mand med den "grisefarvede hud".

Krænkelseskultur?

Politikeren og sociologen Henrik Dahl har i 2020 fundet tid til at udarbejde en bog om identitetspolitik med titlen *Den sociale konstruktion af virkeligheden* diskuterer han bl.a. ordet *forurette*. Ordet er en oversættelse af det engelske *offend*, som er nøglebegrebet i amerikansk identitetspolitisk litteratur. Det er det ord, som Hendricks, Marker og Libak oversætter ved *krænke*.

Dahl har ligesom Hendricks, Marker og Libak fulgt med i amerikansk identitetspolitik men hvor de førstnævnte oversætter verbet *offend* med *krænke*, bruger Dahl ordet *forurette*. Det danske ord *krænke* er faktisk hårdere end det engelske *offend*, men ordet *forurettelse* giver associationer i retning af et forurettet barn. Måske ville den danske debat have været mindre aggressiv, hvis man havde valgt at oversætte *to offend* med at *såre* nogen.

Silas L. Marker og Vincent F. Hendricks: *Os og dem. Identitetspolitiske akser, ideer og afsporede debatter*. Gyldendal 2019.

Anna Libak; *Skyldig til det modsatte aldrig bliver bevist. Værdikampen i det 21. århundrede*. Kristeligt Dagblads Forlag, 2020.

Henrik Dahl: *Den sociale konstruktion af virkeligheden. Forurettelse og antiliberalisme i det 21. århundrede*. Forlaget Grønningen 1, 2020.

Er du sprogkræsen?

Kan man både gå med seler,
men også med livrem?

Af Lise Bostrup

Man kan ikke både blæse og have mel i munden, lyder et gammelt ordsprog.

Både – og betegner en kombination af to forskellige muligheder.

Både er etymologisk beslægtet med ordet begge, men hvor vi bruger både – og, når vi nævner de to muligheder hver for sig, bruger vi begge, når vi nævner dem samlet. Man kan ikke gøre begge dele på en gang.

De to udtryk med både er i dag i hastig udvikling, eller hvad man nu foretrækker at kalde det.

Udtrykket *både – og* udvides ofte til at bestå af tre led. Man kan høre konstruktioner som: *Der indgår både kartofler, porrer og gulerødder i den ungarske ret, og vi var både overraskede, glade og taknemmelige.*

En anden variant, der skurrer i ørerne på mange sprogkræsne dan-

skere, er ændringen af udtrykket *både – og* til *både – men også*, *både – men samtidig* eller *både – men ikke*. Det sker ofte i en retorisk sammenhæng, hvor man ønsker at lægge vægt på det sidste led: *Vi skal både passe på os selv, men også tænke på alle de andre. Vi skal både være forsigtige, men samtidig bevare det gode humør. Vi skal både gå med seler, men ikke glemme livremmen.*

Hvis man først er begyndt at lægge mærke til de nyere varianter med *både*, kan man høre dem overalt – også hos vores ellers meget retorisk bevidste statsministre, Mette Frederiksen.

Pronomener i skred

Af Lise Bostrup

Hvor man på engelsk kan bruge *you* som pronomener i tiltale overalt, har vi i det danske sprog hele seks ord at vælge mellem: *du* og *dig*, hvis vi taler til en enkelt person, *I* og *jer*, hvis vi taler til flere og *De* og *Dem*, hvis vi skal være høflige både i ental og i flertal.

Du og De

For nylig forsøgte jeg at forklare en gruppe udenlandske studerende, at jeg mente, at brugen af det høflige *De* var på vej frem igen, efter at det i mange år havde stået i baggrunden for det uformelle *du*. "Må jeg spørge om noget?", spurgte en af dem. "Kan det ikke skyldes, at du er blevet ældre?"

Mjoh, det kan da sagtens være, at der er flere, der siger *De* til mig i dag end for 30 år siden, men jeg noterer også, at flere af aviserne som f.eks. Weekendavisen tiltaler læserne med *De* og *Dem*, og flæskeautomaten i Netto skriver: *Vent på Deres bon*, selv om den ikke kan se mine grå hår.

Upersonlig tiltale

Tidligere var det almindeligt at bruge navne, titler og pronomener i 3. person i tale. "Vil bedstemor have en kop kaffe mere?", kunne man sige. Denne form er stadig almindelig i folketinget: "Vil statsministeren være venlig at forklare, hvad hun mener med dette?" De kongelige tiltales også i 3. person med udtrykket "Deres majestæt."

Du og man

Pronomenet *man*, der som objekt hedder *en*, bruges traditionelt i omtale af noget generelt. "Hvis man gerne vil have, at der er nogen, der smiler til en, er det en god idé også at smile til andre."

Det er i de senere år – muligvis pga. engelsk indflydelse – blevet almindeligt at bruge *du* i stedet for *man*. Det kan godt skabe misforståelser, som f.eks. i sæt-

ningen: *Når du stjæler noget i en butik, kan du godt risikere at få ørerne alvorligt i maskineriet.*

Hvad er nu det? Står han der og påstår, at jeg er en butikstyv? Næh, det er ikke nødvendigvis det, han mener. Han bruger bare *du* i stedet for *man*.

Man og du i stedet for jeg

Det er også muligt at høre nogle omtale sig selv som *man* eller *du*. Det ses især, hvis man taler om noget personligt og ubehageligt, at man kan få lyst til at søge beskyttelse i en generalisering. *Når du lige har fået at vide, at du er blevet fyret, og kæresten bare skrider, så trækker du sgu stikket og tager ud på Staden.*

Der er helt klart tale om en personlig beretning, men det kræver mod at tale om det, man skammer sig over, i *jeg*-form.

Nye kønsneutrale pronomen

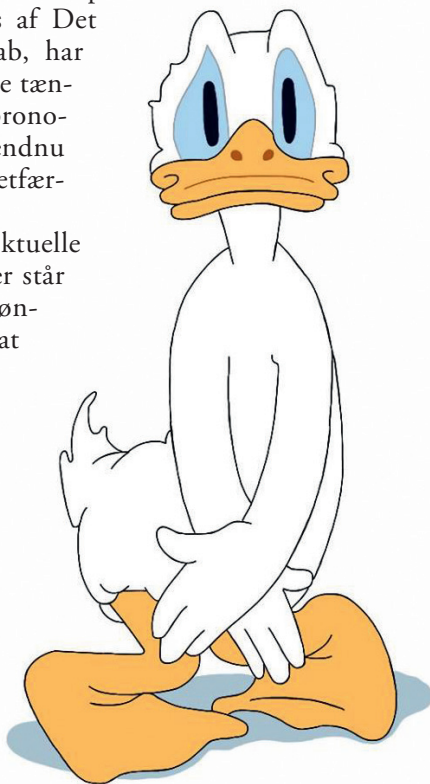
I 2015 blev det kønsneutrale pronomen *hen* indført i Sverige som et alternativ til *han* og *hun*. Pronomenet blev skabt ud fra det finske *hän*, som har eksisteret i helt naturligt tale- og skriftsprog i århundreder. Også i Det Norske Akademis Ordbog har man optaget *hen* som et kønsneutralt pronomen.

Sanni Nimb, der er ledende redaktør på Den Danske Ordbog, der udgives af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, har udtalt, at hun personligt godt kunne tænke sig at indføje det kønsneutrale pronomen *hen* i ordbogen, men at det endnu ikke anvendes hyppigt nok til at retfærdiggøre en optagelse.

I det meget kønsbevidste intellektuelle miljø er det imidlertid ikke *hen*, der står øverst på listen over, hvordan men ønsker at blive omtalt. Her er trenden at anvende pronomenene *de* og *dem*, som hidtil udelukkende har kunnet bruges i flertal, som alternativ til de kønnede pronomen *han* og *hun*.

Man kan altså sige: *Hvor er vores chef? Jeg tror de kommer for sent igen.*

Det er vist noget, man lige skal vænne sig til (Se også anmeldelsen af de nye bøger om identitetspolitik og sprog s. 25.)

Richard den

På forhånd tak

Af Poul Sørensen

Ordet TAK er helt sikkert med til at knytte mennesker tættere sammen. En gave er ikke taget rigtig imod, før man har sagt tak til giveren. Det kan blive ved at nage i en, hvis der ikke bliver sagt tak. Det gælder begge parter – både giveren og modtageren. Der ligger en forløsende kraft i ordet “tak”. Glem derfor ikke at sige tak!

Men er det i orden at sige tak på forhånd?

Lad os prøve at belyse dette spørgsmål på grundlag af et ord fra Det Nye Testamente, skrevet af apostlen Paulus:

“Enhver skal give, som han har hjerte til – ikke vrangvilligt eller under pres – for Gud elsker en glad giver” (2. Korinterbrev 9,7).

Disse vægtige ord bør enhver lægge sig på sinde – også når det gælder en indsamling til et godt formål!

Næsten hver søndag bliver der i landets kirker samlet ind til et godt formål. Nogle gange siger præsten eller kordegnen blot: “I dag bliver der samlet ind til dette eller hint formål.”

Andre gange kan præster finde på at sige: “På forhånd tak for en god gave!” Men er det korrekt at sige tak for noget, som endnu ikke er givet?

Samler man ind ved at sige “på forhånd tak”, har man egentlig lagt et pres på den potentielle giver, og dette pres er ikke i overensstemmelse med apostlens ord “ikke under pres”.

Jeg personligt har vist i tjenesten brugt vendingen “Tak for en god gave!” Men det er i grunden det samme som “På forhånd tak for en god gave!”

“Tak” bør være noget, som bliver sagt, når gaven ER givet.

Det er en uting at samle ind med anvendelse af talemåden “på forhånd tak”.

Glæden ved at give kan ikke næres, når den, der samler ind, siger tak på forhånd for en god gave!

Den, der beder om en gave, og den der giver en gave, bør begge holde sig de vigtige ord for øje: GUD ELSKER EN GLAD GIVER.

Den gave, man giver, giver mere glæde, end den gave, man modtager.

Apostlen Paulus citeres i Apostlenes Gerninger for at have sagt i en tale: “Husk på de ord, Herren Jesus selv sagde: “Det er saligere at give end at få.” (Apostlenes Gerninger 20,35).

Poul Sørensen var fra 1980 til 2011 pastor ved Sankt Johannes kirke i København.

Den Danske Sprogkreds' program

Januar – maj 2021

- Onsdag den 20. 1.
Kl. 9.00 **Lise Bostrup** leder morgensangen
i Hyltebjerg kirke, Ålekistevej 91 i Vanløse
- Onsdag den 20. 1.
Kl. 19.00-21:30 Højskoleforstanderen og skuespilleren **Søren Launbjerg**, der har deltaget i udvalget bag **Højskolesangbogen** 2020, fortæller om tilblivelsen af den nye udgave af den 136 år gamle bog og spiller op til fællessang.
- Søndag den 21. 2.
Kl. 19.00-21:30 **FN's internationale modersmålsdag**. Den iransk-fødte læge **Farshid Monshizadeh Tehrani** fortæller om sin vej til det danske sprog.
- Onsdag den 24. 3.
Kl. 19.00-21.30 **Sprogpolitik og sprogfejl**
Korte oplæg med efterfølgende debat om det danske sprog i dag.
- Onsdag den 14. 4.
Kl. 19.00-21.30 **Sprogvinduet – om børns sproglige udvikling**
Foredrag af lingvist og phd. Justin Markussen-Brown
- Tirsdag den 4. 5.
Kl. 19.00-21.30 På befrielsesdagen diskuterer vi sprogpolitikken i Det Tredje Rige.
Knud Lindholm Lau præsenterer sin debatbog **Bare fordi at ...**

Hvis der ikke er nævnt andet, afholdes arrangementerne på
Kulturstationen, Frode Jacobsens Plads 4 i Vanløse.
Herudover afholdes løbende medlemsmøder og
møder i Sprogkredsens arbejdsgrupper.

Medlemskab i Den Danske Sprogkreds koster 250 kr. om året og inkluderer 4 numre af **Sprogkræsen**, et eksemplar af Sprogkredsens årlige udgivelse og gratis adgang til kredsens arrangementer.
Et abonnement på **Sprogkræsen** koster 300 kr. pr. år.

Alle Sprogkredsens udgivelser kan bestille på Sprogkredsens hjemmeside.

Den Danske Sprogkreds
Herlufsholmvej 11, 2720 Vanløse, 38 74 36 00
www.DenDanskeSprogkreds.dk / Facebook; Den Danske Sprogkreds
Youtube: Den Danske Sprogkreds